

**Станко Г.В., аспірант,
Буковинський державний
фінансово-економічний університет,
м. Чернівці**

Економічні та фінансові засади ефективного функціонування фермерських господарств у Чернівецькій області

Здійснено аналіз факторіальних і результативних показників ефективного розвитку фермерських господарств регіону, проведено групування й оцінку їх розмірів, встановлено оптимальні за величиною фермерські господарства в умовах досліджуваного регіону. Визначено стан фінансового забезпечення розвитку господарств, динаміку капітальних вкладень, структуру джерел фінансування. Встановлено основні проблеми розвитку фермерства Чернівецької області та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: фермерські господарства, сільськогосподарська продукція, державна підтримка, інвестиції, технічні засоби, спеціалізація, джерела фінансування.

Проведен анализ факториальных и результативных показателей эффективного развития фермерских хозяйств региона. Осуществлена группировка и оценка их размеров, установлены оптимальные по величине фермерские хозяйства в условиях исследуемого региона. Определены состояние финансового обеспечения развития хозяйств, динамика капитальных вложений, структура источников финансирования. Установлены основные проблемы развития фермерства Черновицкой области и предложены пути их решения.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, сельскохозяйственная продукция, государственная поддержка, инвестиции, технические средства, специализация, источники финансирования.

This article shows the analysis of factorial and effective performance indicators of farms industry development in the region. The classification and evaluation of their size was performed, the optimal in size farms were studied in the investigated region. The financial support condition for the development of economy, the dynamics of capital investment, the structure of funding sources were defined. The basic problems of farming industry in Chernivtsi region are stated and the solution ways are offered.

Key words: farm industry, agricultural products, government support, investment, equipment, specialization, sources of funding.

Постановка проблеми. Ефективне господарювання в ринкових умовах – це головне завдання сучасного розвитку аграрного сектора економіки. Сучасний стан аграрної реформи характеризується створенням правових та організаційних умов для функціонування всіх сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі фермерських господарств. Фермерське господарство становить одну з альтернативних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності та зацікавленості виробника в кінцевих результатах діяльності. Успішний розвиток цих підприємств залежить від пріоритетних напрямів аграрної політики й формування ефективного організаційно-економічного механізму. Створення фермерських господарств визнано одним із пріоритетних у державній діяльності, саме тому їм приділяється значна увага .

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку фермерства в сільському господарстві України завжди були в центрі уваги досліджень відомих вітчизняних науковців, серед яких В.П. Горьовий, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, І.О. Мордвінова, М.М. Юрчишин, П.Т. Саблук, М.Г. Шувльський та ін. Однак аналіз результатів останніх досліджень засвідчує недостатність вивчення проблем розвитку фермерства на регіональному рівні, що підтверджує актуальність теми даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити проблеми формування фермерського землекористування та землеволодіння в Чернівецькій області, а також визначити напрями їх розв’язання, зокрема поглиблення спеціалізації фермерської діяльності досліджуваного регіону.

Виклад основного матеріалу. Фермерське господарювання має певні переваги, зокрема над підсобними господарствами населення. Вони полягають у більших розмірах земельних ділянок, у можливості застосування комплексної механізації, ширшому залученню трудового потенціалу села, тобто більш повному введенні в дію основних складових аграрного ресурсного потенціалу, що сприятиме його більш ефективному використанню, і, на цій основі, виробництву необхідної кількості конкурентоспроможної сільгосппродукції [1].

Виділяють чотири основні етапи становлення фермерських господарств Чернівецької області, а саме:

I етап (1992–1995 рр.) – це державна підтримка фермерів сприяла швидким темпам росту їх чисельності та площі землекористувань. Кількість фермерських господарств у Чернівецькій області

збільшилася від 17 до 621, а їхні земельні площі з 143 га до 3334 га [2]. Загальну підтримку фермерам у цей період надавав створений у 1991 р. Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і кооперативів з виробництва сільськогосподарської продукції, який згодом було перетворено на Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств. [3].

II етап (1996–2000 рр.) характеризується низьким темпом створення нових та процесом припинення діяльності частини фермерських господарств. Можливості Фонду стали обмеженими через різке зменшення коштів, вони використовувалися на оплату проектних робіт з відведення земель фермерським господарствам, кредитування окремих господарств на певні суми і т. п. Кількість фермерських господарств Чернівецької області почала скорочуватись і разом з новоствореними у 2000 р. становила 584 господарства.

III етап (2000–2005 рр.) – розвиток фермерства, пов'язаний із прийняттям нового Земельного кодексу та певних реформувань. Упродовж цього періоду зросла чисельність фермерських господарств в області від 584 (2000 р.) до 656 господарств на початок 2005 р., а площі сільгоспугідь у їх власності, користуванні та оренді – майже втричі і досягли 10411 га. Відбулось це переважно за рахунок оренди фермерами земельних часток (паїв).

IV етап (з 2005 р. дотепер) характеризується ростом кількості господарств у Чернівецькій області до 782 у 2011 році (на відміну від загальноукраїнських тенденцій зменшення) [4].

З року в рік дедалі вагоміша частка в потенціалі сільськогосподарського виробництва Чернівецької області належить фермерським господарствам.

Необхідно зазначити, що фермери Чернівецької області залишаються малоземельними порівняно з іншими областями України.

За розмірами фермерські господарства можна поділити на 3 групи:

- 1) дрібноземельні господарства площею до 10 га землі;
- 2) середньоземельні формування з розміром земельного наділу 11–50 га;
- 3) великоземельні ферми (понад 50 га).

Перша група господарств характеризується низьким технічним забезпеченням, у таких господарствах працює переважно 1–3 працівники; друга група – це сімейні ферми, які мають власну техніку та здійснюють сезонний найм робочої сили; третя група фермерських

господарств має відносно непогане забезпечення технікою, практикує постійне використання найманих працівників та оренди землі, в тому числі земельних часток (паїв) колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств [5].

Таблиця 1

Групування фермерських господарств за розміром земельних площ на 1 листопада 2011 року

	Кількість господарств, одиниць	Питома вага до загальної кількості господарств, %	Площа сільгосп-угідь, га	Питома вага до загальної площі сільгосп-угідь, %	Припадало землі в середньому на одне господарство, га
Мають площі – усього	743	95,0	29212	100,0	39,3
у тому числі:					
до 3 га	270	34,5	519	1,8	1,9
від 3,1 до 5 га	113	14,5	479	1,7	4,2
від 5,1 до 10 га	114	14,6	880	3,0	7,7
від 10,1 до 20 га	78	10,0	1149	3,9	14,7
від 20,1 до 50 га	82	10,5	2635	9,0	32,1
від 50,1 до 100 га	41	5,2	2931	10,0	71,5
від 100,1 до 500 га	29	3,7	6019	20,6	207,6
більше 500 га	16	2,0	14600	50,0	912,5
Не мають площ	39	5,0	×	×	×
Усього господарств	782	100,0	×	×	37,4

Основну групу фермерських господарств (34,5 %) становлять землекористувачі до 3 га, другі за чисельністю фермери (14,5 %), які мають у користуванні від 3,1 до 5 га, та господарства розміром від 5,1 до 10 га (14,6 %) [6].

Європейський досвід засвідчує, що рентабельні фермерські господарства мають користуватися площею понад 100 га сільськогосподарських угідь. Такого розміру фермерських господарств у Чернівецькій області у 2011 р. нараховувалось – 29, лише 16 – мали площу понад 500 га. За середніми розмірами фермерських господарств криється значна їх диференціація в межах області, району і навіть села, оскільки розмір земельної ділянки, що надається фермеру в межах чинного законодавства вирішується в

кожному конкретному випадку. Вибір оптимальних розмірів фермерського господарства залежатиме і від напряму спеціалізації. Так, у Чернівецькій області для зернового, зерново-буряківничого напрямів спеціалізації рекомендується розмір сільськогосподарських угідь 300–400 га, для овочівництва 25–50 га, плодово-ягідного напряму 30–60 га, молочно-м'ясного скотарства 350–500 га, свинарства 200–400 га, вівчарства 250-300 га, птахівництва 200–250 га [6].

Виробнича спеціалізація фермерських господарств відрізняється від інших форм господарювання. У цьому секторі лише незначна частина валової продукції сільського господарства формується за рахунок тваринництва. Малий вихід продукції тваринництва, зокрема у фермерському секторі Чернівецької області, зумовлений, передусім, низькою чисельністю поголів'я сільськогосподарських тварин.

Таблиця 2

Поголів'я худоби та птиці фермерських господарств Чернівецької області (на кінець року; тис. голів)

	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Велика рогата худоба	-	0,5	0,7	0,8	1,5	1,7	1,3	0,1	0,8
в т.ч. корови	-	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Свині	-	0,3	0,1	0,8	4,8	3,9	4,5	6,4	4,6
Вівці та кози	-	0,5	0,4	1,9	4,3	4,8	4,2	5,0	5,6
у т.ч. вівці	-	0,5	0,4	1,9	4,3	4,8	4,2	4,9	5,5
Птиця	-	0,3	0,3	2,4	4,3	3,5	9,5	2,8	4,1

Джерело: Статистичний щорічник Чернівецької області за 2011 рік. – Головне управління статистики у Чернівецькій області. – С. 162.

Головною причиною слабого виробництва тваринницької продукції у всіх категоріях господарств є низька рентабельність. У фермерських господарствах основними причинами також є недостатня площа земельних ділянок для виробництва власних кормів й відсутність необхідних приміщень і обладнань для утримання та обслуговування тварин. Низька рентабельність їх господарств не дає змоги розвивати тваринництво на купівельних кормах, не сприяє капіталовкладенням у створення основних фондів для даної галузі.

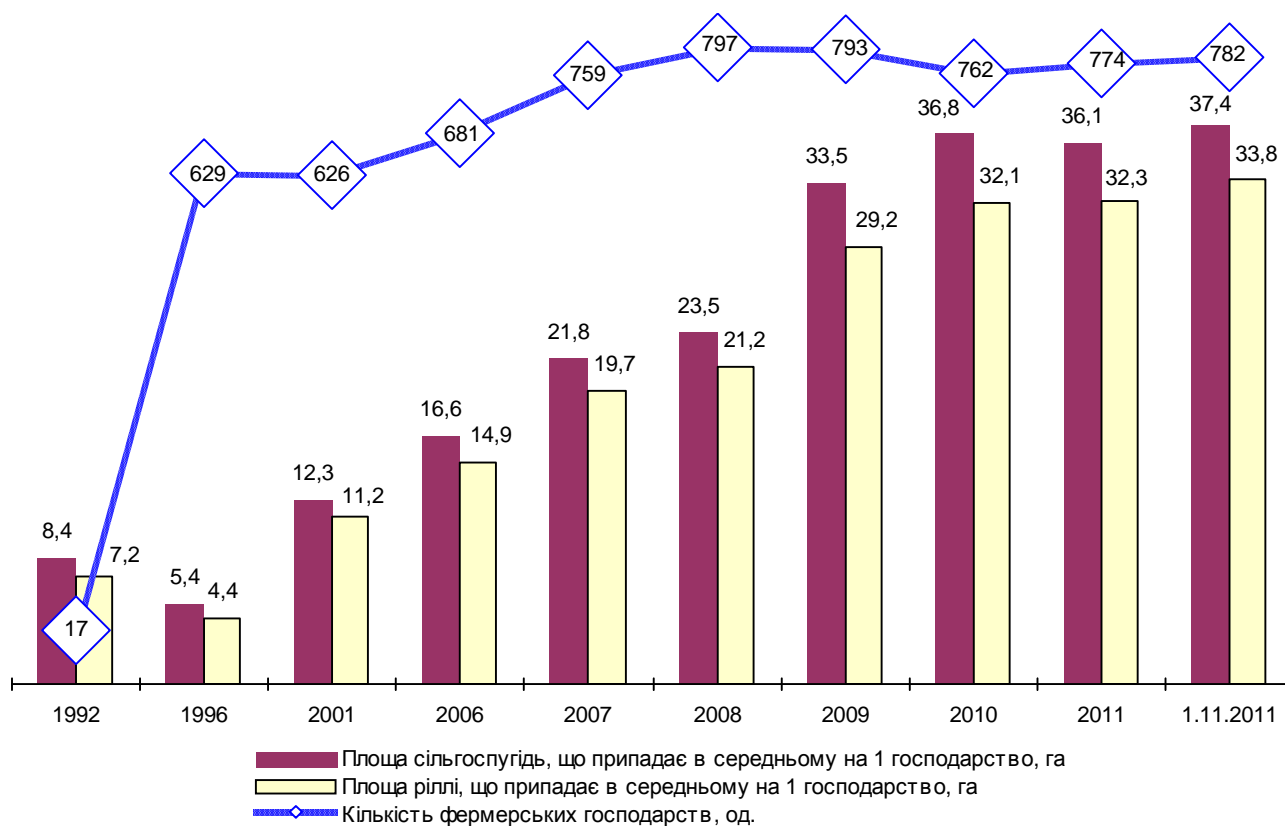
Валова продукція сільського господарства у фермерських господарствах

(млн грн)

	У порівняльних цінах 2005р.						У постійних цінах 2010 р.	
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2010	2011
Валова продукція сільського господарства	9,3	12,4	24,8	40,8	42,1	60,6	120,8	133,2
продукція рослинництва	8,5	10,8	17,6	31,6	33,8	50,8	106,4	120,5
продукція тваринництва	0,8	1,6	7,2	9,2	8,3	9,8	14,4	12,7

Джерело: Статистичний щорічник Чернівецької області за 2011 рік. – Головне управління статистики у Чернівецькій області. – С. 162.

Для фермерських господарств за цей період характерна стабільна кількість – 700 одиниць. Земельні ресурси мають тенденцію до росту. Валова продукція господарств зростає за рахунок продукції рослинництва.

Джерело: Статистичний щорічник Чернівецької області за 2011 рік. – Головне управління статистики у Чернівецькій області. – С. 162.

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств та середнього розміру сільськогосподарських угідь і ріллі (станом на 1 січня, 1 листопада 2011 р.)

З огляду на роль державних інституцій, однією з причин повільного розвитку фермерських господарств в Україні є недостатність фінансових ресурсів, основна частина яких формується із власних джерел. Недостатність фінансових ресурсів негативно впливає на фінансово-господарську діяльність фермерських господарств, спричиняє виникнення та зростання їхньої заборгованості у розрахунках з іншими суб'єктами господарювання, щодо оплати праці та сплати податків.

Таблиця 4

Капітальні інвестиції у фермерських господарствах

	2002	2005	2007	2008	2009	2010 ¹	2011 ¹
У фактичних цінах, тис. грн							
Усього	35	5187	10759	14101	33391	20238	32691
Інвестиції у матеріальні активи ²	...	...	...	...	33391	20238	32691
у тому числі							
інвестиції в основний капітал	14	4979	10421	13901	27057	18172	31776
з них							
капітальне будівництво	–	4362	8771	9899	4642	366	4087
машини й обладнання	14	617	1650	4002	6059	5393	16167
земля ²	...	...	...	...	–	–	–
існуючі будівлі та споруди ²	...	...	...	...	341	1305	–
нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва ²	...	...	...	...	–	–	–
довгострокові біологічні активи тваринництва ³	18	206	323	121	84	759	20
інші необоротні матеріальні активи	3	2	4	78	2	2	63
капітальний ремонт	–	–	11	–	5907	–	832
Інвестиції в нематеріальні активи	–	–	–	1	–	–	–
Відсотків до загального обсягу							
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Інвестиції у матеріальні активи ²	...	...	...	...	100,0	100,0	100,0
у тому числі							
інвестиції в основний капітал	40,0	96,0	96,9	98,6	81,0	89,8	97,2
з них							
капітальне будівництво	–	84,1	81,5	70,2	13,9	1,8	12,5
машини та обладнання	40,0	11,9	15,4	28,4	18,1	26,6	49,5
земля ²	...	...	...	...	–	–	–
існуючі будівлі та споруди ²	...	...	...	...	1,0	6,4	–
нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва ²	...	...	...	...	–	–	–
довгострокові біологічні активи тваринництва ³	51,4	4,0	3,0	0,9	0,3	3,8	0,1
інші необоротні матеріальні активи	8,6	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,2
капітальний ремонт	–	–	0,1	–	17,7	–	2,5
Інвестиції в нематеріальні активи	–	–	–	0,0	–	–	–

¹ Тут і надалі без ПДВ.

² Облік показників у складі капітальних інвестицій розпочато з 2009 року.

³ До 2008 року включно – витрати на формування основного стада.

Упродовж 2011 р. фермери отримали 7,8 млн грн бюджетних дотацій, у т.ч. для підтримки виробництва продукції рослинництва – 1,6 млн грн, для розвитку тваринництва – 0,3 млн грн. Крім того, за рахунок податків на додану вартість на рахунки фермерських господарств надійшло 1,2 млн грн для розвитку сільськогосподарської діяльності.

У 2011 р. фермерськими господарствами освоєно 32,7 млн грн капітальних інвестицій, що в 1,6 раза більше, ніж у 2010 р. Основна частина цих коштів була використана на придбання сільськогосподарських машин і обладнання – 49,5 % від загального обсягу (16,2 млн грн). Основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал фермерських господарств були їх власні кошти (75,3 % від загального обсягу, або 23,9 млн грн), з державного бюджету надійшло 7,9 млн грн інвестицій (24,7 %).

Отже, функціонування фермерських господарств стикається з такими головними проблемами, як:

1. Відсутність належної державної підтримки. Недостатнє фінансування, оскільки фермерство, зазвичай, фінансується за рахунок власних коштів. Кредитна політика в даному напрямку є досить слабкою, адже незначна кількість банків надаватиме кредити підприємцям даної галузі, які є вкрай ризикованими, оскільки результат діяльності, насамперед, залежить від природних умов. Кредитування залишається надто дорогим задоволенням для фермерських господарств. Хоча фінансові установи й готові кредитувати фермерів, держава може виступити тільки гарантом для підприємців. Величезні відсотки аграріям пропонують сплатити власними силами. Домовленості з банками щодо кредитування фермерських господарств діють, але, незважаючи на гарантії, повернення позик з боку держави, вартість кредитів дуже висока: від 16,5 до 25 %. Розмір і без того високої відсоткової ставки варіюється залежно від застави майна. Це є проблемою для господарств, які хочуть позичити кошти, адже щоб взяти ену суму коштів для розвитку бізнесу, необхідно мати достатньо майна для застави, а чимало охочих не може собі цього дозволити. Отримавши менше коштів на поточні потреби, скажімо, короткостроковий кредит (до року), фермер не встигає їх повертати, адже сільське господарство є сезонним, а відсотки потрібно сплачувати зразу, тобто вигода досить сумнівна. Сумна практика використання банківських грошей для фермерів підтверджується і на практиці [7].

2. Недостатнє забезпечення технічними засобами. За недостатнього забезпечення фермерських господарств роботи виконуються несвоєчасно, тому зменшується обсяг виробництва продукції, а отже, і величина прибутку (доходу). Рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств землеобробною, посівною та збиральною технікою бажає бути кращим. Так, технічний арсенал сільгосп підприємств на 1 січня 2012 р. становив 1,2 тис. тракторів, як і на початок 2011 р., 199 зернозбиральних комбайнів (проти 221), 82 кормо- (проти 100), 27 кукурудзо- (проти 33), 41 бурякозбиральна машина (проти 45 торік). Зазначалось зменшення показника енергозабезпеченості в агроформуваннях. Так, у 2011 р. на 100 га посівної площі припадало 284 к.с. енергетичних потужностей проти 327 к.с. – у 2010 р. та 748 к.с. – у 1990 р. Фермери, як правило, закупають вживану техніку через фінансову скруту, не створено власної інфраструктури з переробки сільськогосподарської сировини.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, фермерські господарства за сучасним станом фінансування, в тому числі за рахунок коштів державної підтримки, не мають змоги сформувати належну систему фінансових ресурсів. Більшість з них неконкурентоспроможна, не готова до співпраці з переробними підприємствами, орієнтована на місцеві стихійні ринки. Існує «загроза» виникнення додаткового фінансового навантаження на бізнес унаслідок загострення цінової конкуренції на внутрішньому ринку через зменшення імпорتنих тарифів – посилення конкуренції щодо кількості й асортименту, запровадження міжнародних стандартів і норм безпеки та якості продукції, яка вимагає значних витрат.

Більшість авторів вбачає вихід із такого становища у здійсненні певних заходів, а саме: оновленні виробничих потужностей, підвищенні рівня ефективності та конкурентоспроможності виробництва, ефективному управлінні, об'єднанні фермерських господарств у кооперативи з метою оптимізації й зменшення фінансових витрат за рахунок здешевлення виробництва і збуту продукції, в стимулюванні лізингу для забезпечення технологічного прориву в умовах браку фінансових ресурсів.

Подальші дослідження необхідно зосередити на аналізі питань фінансової допомоги фермерським господарствам з боку держави, фінансуванні та виконанні загальнодержавних програм та програм

допомоги виробникам сільськогосподарської продукції. І, незважаючи ні на що, необхідно створювати сприятливі умови для зміцнення економіки фермерських господарств регіону, подальшого їх кількісного росту, а отже, й посиленні ролі в нарощуванні масштабів сільськогосподарського виробництва і підвищенні його ефективності. В результаті фермерські господарства складуть серйозну конкуренцію іншим типам аграрних підприємств.

Список використаних джерел

1. Бабич М.М. Нормативно-правове забезпечення функціонування фермерських господарств / М.М. Бабич // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 68–74.
2. Фермерські господарства: статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2006. – 35 с.
3. Юрчишин В.В. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / В.В. Юрчишин, Л.М. Шевченко, В.Х. Брус та ін.; за ред. В.В. Юрчишина. – К. : ННЦІАЕ, 2004. – 446 с.
4. Фермерські господарства Чернівецької області у 2009 році: статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2010. – 48 с.
5. Мордвінова І.О. Становлення та розвиток фермерського землекористування в Запорізькій області / І.О. Мордвінова // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2011. – № 5. – С. 203–206.
6. Фермерські господарства: статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2011. – 49 с.
7. Дані обласного управління агропромислового розвитку.
8. Радченко О.Д. Інститут державної підтримки малих підприємств у сільському господарстві / О.Д. Радченко // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 60–66.